

Zeehonden (*Phocidae*) en andere zeezoogdieren in Zeeland

Henk Zandstra, van het provinciaal consulentenschap Natuur-, Milieu- en Faunabeheer maakt jaarlijks een overzicht van alle meldingen van Zeehonden, maar ook andere zeezoogdieren in Zeeland. Het gaat dan ook om strandingen van zowel levende als dode dieren.

In z'n verslag over 1990 maakt hij melding van het heuglijke feit, dat er zo goed als zeker in de Westerschelde een jonge Zeehond is geboren. Een zeer jonge Zeehond begeleid door twee volwassen dieren is verschillende keren waargenomen. De dieren bevonden zich in een deel, waar ze weinig door de recreatie-, noch beroepsvaart werden gestoord. Uit de najaarsperiode zijn uit de Westerschelde verschillende meldingen binnengekomen. Hij schat, dat er in deze Delta-arm waarschijnlijk drie à vier Zeehonden aanwezig zijn.

Voor het hele Deltagebied bleef het aantal ongeveer gelijk. Dat komt neer op tussen de twaalf en zestien Zeehonden.

Ook zijn er het afgelopen jaar weer diverse strandingen van Zeehonden gemeld. In totaal zijn er drie dode dieren gevonden. Eén huiler, aangespoeld bij Nieuwvliet, is per vliegtuig naar Pieterburen gebracht. De huiler, die de naam Adrie (vr.) meekreeg, is op 12 november 1990 uitgezet in de Dollard. Wat de andere zoogdieren betreft. Er zijn vijf dode Bruinvissen aangespoeld, waarvan één te Cadzand. De dode dieren zijn naar het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie Leiden gebracht. Hier wordt

onderzoek gedaan naar de doodsoorzaak, geslacht, leeftijd en dergelijke.

In het voorjaar is voor de kust van Noord-Beveland door verschillende mensen een school van zo'n 65 niet nader gedetermineerde dolfijnen waargenomen. Zwemmend en springend hielden ze zich op bij een vissersbootje. Later zijn ze vertrokken in zuidelijke richting. Ongeveer in de zelfde periode is voor de Brouwersdam een Tuimelaar gesignaleerd. Hij heeft daar de hele zomer rondgezworven.

In juli is in de Sloehaven een Butskop waargenomen. Met veel geduld en de nodige hulp is dit dier weer naar open zee geloodst. Het beest had een lengte van 6.2 meter en woog naar schatting 2400 kg!

In het jaarverslag werd uitgebreid stilgestaan bij dolfijnen. Jaarlijks stranden er ongeveer dertig dolfijnen op de Nederlandse kust. Gemiddeld zijn daar twee levende dolfijnen bij. Waarom stranden dolfijnen? Bijna alle op het strand gevonden dolfijnen zijn ziek. Ze zijn zo zwak, dat ze hun blaasgat niet meer boven water kunnen houden, zodat ze als zoogdier instinctief hun kop op het strand leggen. Of ze zijn zo verzwakt, dat de stroming ze op het strand werpt. Bij nader onderzoek zijn er bacteriële infecties en ook uitwendige verwondingen aangetroffen. Bijna alle dolfijnen dragen (vaak soortspecifieke) parasieten bij zich, die, als een dier eenmaal verzwakt raakt, de overhand gaan nemen.

Na de stranding krijgt de dolfijn verschillende problemen. Het dier krijgt last van oververhitting, uitdroging en een te hoge drukbelasting van het

lichaamsdeel, waarop het dier ligt. Het zien van mensen en het horen van ongewone geluiden bezorgen de dolfijn na een stranding de nodige stress. Daarom is het zo belangrijk dat het dier meteen naar Harderwijk wordt getransporteerd, de plaats waar ze een dolfijn verantwoord kunnen verzorgen. De dolfijn moet zolang permanent nat gehouden worden, terwijl alle belangstellenden op afstand moeten blijven. In ieder geval meteen de politie bellen.

Alle waarnemingen van zeezoogdieren in Zeeland worden graag ontvangen op onderstaand adres.

■ Henk Zandstra, Westsingel 58, 4461 DM Goes, 01100 37 254 of privé 01180 - 33 623.

Wereld Natuur Fonds vraagt IWC om handhaving walvisvangstverbod (*Cetacea*)

Het Wereld Natuur Fonds en andere natuurbeschermingsorganisaties maken zich op voor de 43ste jaarlijkse vergadering van de Internationale Walvisvaart Commissie (IWC) in Reykjavik, IJsland van 27 tot 31 mei 1991. Verwacht wordt dat ook dit jaar een aantal landen een poging zal doen om het internationale moratorium op de commerciële walvisvangst te ondermijnen.

Het internationale moratorium had officieel in 1986 in werking moeten treden, maar door samenwerking van Japan werd dit pas 1988. Omdat de zwaar overbejaagde walvispopulaties zich als gevolg van hun langzame voortplanting slechts uiterste moeizaam herstellen, pleit het Wereld Na-

tuur Fonds ervoor om niet ieder jaar te vergaderen over een mogelijke stopzetting van het moratorium. Het zou effectiever zijn als men zich concentreerde op het instellen van een goed onderzoek naar de status van de walvispopulaties, het ontwikkelen van een beter controlesysteem tijdens de vangst en een beter systeem voor het vaststellen van de quota.

Ook in het afgelopen jaar is het moratorium weer omzeild door de zogenaamde jacht voor wetenschappelijke doeleinden; Japan en Noorwegen vingen respectievelijk 327 en 5 Dwergvinvissen.

Noorwegen heeft besloten om met ingang van dit jaar de vangst voor wetenschappelijke doeleinden stop te zetten. Daar staat tegenover dat voor het komende jaar de Sovjet-Unie wel weer een plan heeft ingediend bij het IWC voor wetenschappelijke walvisvangst.

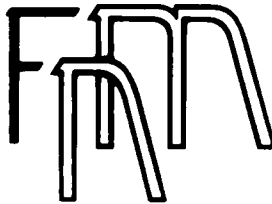
Het Wereld Natuur Fonds vraagt ook weer de aandacht van het IWC voor de kleine walvisachtigen (onder ander dolfijnen en Bruinvissen). Deze kleine walvisachtigen worden niet alleen ernstig bedreigd door overbejaging, maar ook door verdrinking bij het verstrikt raken in (drijf)netten, milieuvervuiling en verstoring van hun leefgebied. Op de vorig jaar in Noordwijk gehouden vergadering van het IWC zijn voor het eerst twee resoluties aangenomen ten behoeve van de kleine walvisachtigen. De eerste resolutie was de beslissing van het IWC om een overzicht te maken van de status van de kleine walvisachtigen en hun bedreigingen. Dit rapport zal de komende vergadering gepresenteerd worden.

De tweede resolutie was een oproep aan Japan om de directe vangst van Dall's Bruinvissen in de Japanse wateren terug te brengen naar maximaal 10.000 dieren (in 1988 ving Japan 40.000 Dall's Bruinvissen, in 1989 29.000 en in 1990 30.000).

Het Wereld Natuur Fonds hoopt dat het verschijnen van het rapport in Reykjavik aanleiding is voor het IWC om ook in de praktijk de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor deze kleine walvisachtigen.

Inmiddels heeft de vergadering plaatsgevonden en hopen wij daarover in een volgend nummer de lezers verder te kunnen informeren.

Potvis (*Physeter macrocephalus*) staat centraal in Fries Natuurmuseum

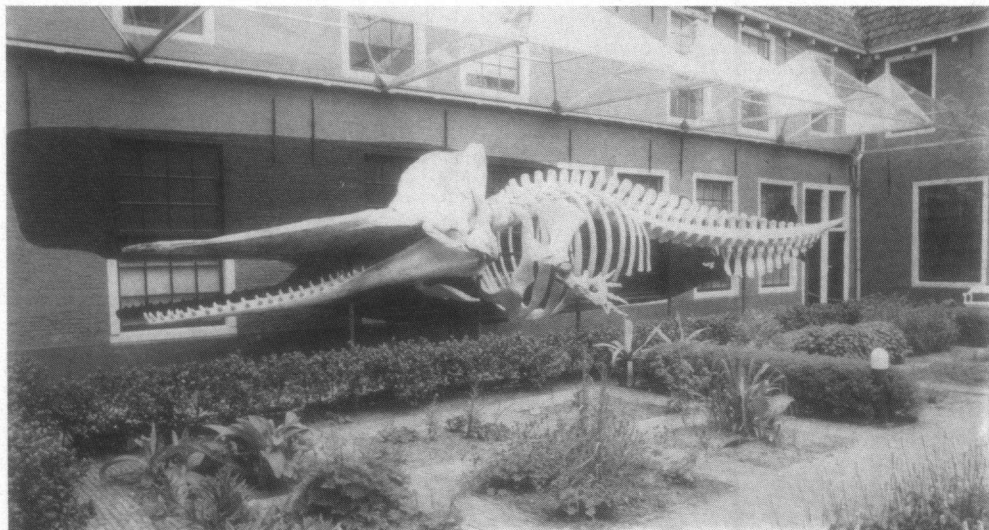
Op 17 mei begon in het Fries Natuurmuseum te Leeuwarden de tentoonstelling 'De Potvis'. Het meest opvallende element in deze expositie is het vijftien meter lange skelet van een Potvis. Dit dier strandde op 2 april 1990 op Terschelling. Het is niet de eerste keer dat een Potvis op de kust van Terschelling terecht komt. Er is zelfs ooit sprake geweest van een meningsverschil tussen Terschellingers en Vlielanders om het

recht van eigendom van een op het vogeleiland Griend aangespoelde Potvis.

In de afgelopen maanden is het gigantische geraamte opgebouwd in de binnentuin van het Fries Natuurmuseum. De stranding op Terschelling was de achtste stranding in deze eeuw en de vijftigste bekende stranding op de Nederlandse kust sinds 1531. Daarnaast wordt in 'De Potvis' veel aandacht geschonken aan de biologie van en de folklore rondom deze reus onder de zoogdieren. De opening werd verricht door de burgemeester van Terschelling, mevrouw J.T. van Beukering-Dijk.

Met een maximale lengte van 22 meter zijn Potvissen niet de grootste van de walvissen, maar ze zijn zeker indrukwekkend te noemen met hun markante, stompe kop. Zo nu en dan stranden ze op onze kusten. In totaal zijn nu rond de vijftig strandingen bekend. Aan de hand van veel historisch materiaal geeft men daarvan in de expositie een overzicht. Altijd gaat het om mannelijke dieren, die tijdens hun zwervtochten over de wereldzeeën in de relatief kleine Noordzee terechtkomen en de kluts kwijtraken. Na veel omzwervingen spoelen ze uiteindelijk aan, vaak al dood. Dit was ook het geval met de veertig ton zware Potvis van Terschelling, die door medewerkers van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden is geborgen.

De biologie van de Potvis is buitengewoon boeiend. Nog steeds zijn niet alle raadsels volledig opgehelderd. De vorm en vooral ook de inhoud van zijn merkwaardig gevormde kop zijn zulke raadsels. In de stompe kop bevindt zich het spermaceti-kussen,

Het vijftien meter lange geraamte van de op Terschelling gestrande Potvis kan men bewonderen in de binnentuin van het Fries Natuurmuseum.

Foto: Joop Fenstra.

een bindweefsel structuur met zo'n 900 liter wasachtige olie. Deze substantie wordt spermaceti of walschot genoemd. Vroeger dacht men, dat dit het sperma van de Potvis was. Een ietwat merkwaardige plaats voor het voortplantingsorgaan van een zoogdier. De Engelse naam 'Sperm Whale' herinnert nog aan dit misverstand. De functie van dit spermacetikussen is gezocht in het sonar-systeem van de Potvis. Met dit systeem kan de Potvis zich oriënteren en zijn prooi opzoeken. Tegenwoordig wordt echter de theorie van Clarke vrij algemeen geaccepteerd. Via een buizensysteem kan het spermaceti 'gekoeld' worden, waardoor deze olie bij het duiken verhardt. Het kussen gaat daardoor werken als een soort zwemblaas. De Potvis kan nu zonder al te veel moeite op grote diepte in het water zweven.

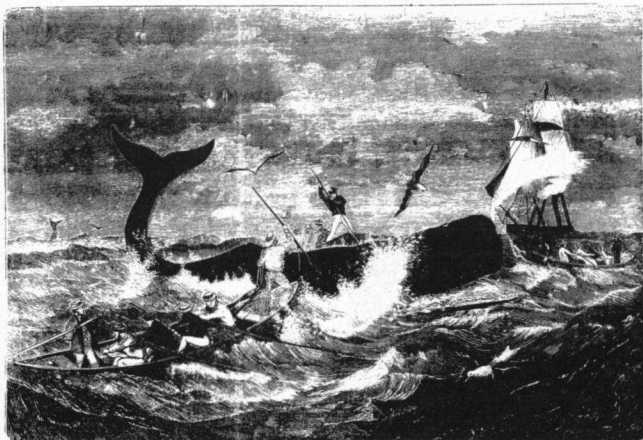
Het voedsel van de Potvis is een ander interessant punt. Hoewel hij allerlei vissen eet, is deze tandwalvis een liefhebber van inktvissen. Kleine en grote inktvissen en soms zelfs hele grote, met behulp van de bij inktvissen voorkomende, snavelvormige monddelen, die in magen van Potvissen zijn gevonden, kan men de grootte van de prooidieren afleiden. Exemplaren, waarvan de tentakels tot tien meter lang zijn, vormen geen uitzonderingen. Waarschijnlijk worden soms nog veel grotere prooien gegeten, hoewel een dergelijke inktvis nog nooit in zijn geheel door mensen is waargenomen. Littekens en krassen, die veelvuldig op de huid van Potvissen worden aangetroffen, duiden op stevige ontmoetingen met inktvissen. De Potvis zoekt zijn prooi op een diepte van duizend meter of meer en kan wel twee uur onder water blijven. Op de tentoonstelling 'De Potvis' wordt ook aandacht geschonken aan andere aspecten van de biologie. Zo kan men stukken huid en sperma-

ceti bekijken. Verder is amber aanwezig. Amber, dat als erg waardevol werd beschouwd, is een darmafscheiding rondom onverteerbare stof. Men verwerkte het in allerlei cosmetische produkten. Ook een potvisembryo en een aantal indrukwekkende onderwaterfoto's van dit sociaal levende dier ontbreken niet.

In de 18de en 19de eeuw werd veel op Potvissen gejaagd. De Engelsen en later vooral de Amerikanen hebben toen enorme aantallen gevangen. Hoewel met ook de traan van de Potvis niet onbenut liet, had men meer belang bij de zeer waardevolle spermacetiolie. Dit verwerkte men in zalven, oliën en kostbare kaarsen. Tijdens deze tochten hielden de zeelieden zich bezig met het graveren van potvistanden. Van deze 'scrimshaw' zijn boeiende werkstukken in de expositie te bewonderen. In de binnentuin heeft een originele walvisboot een tijdelijke ligplaats gekregen. Dit elf meter lange scheepje, compleet met mast en tuig, is van de Azoren afkomstig en is

korte mededelingen

De jacht op Potvissen is thans verboden.

gebruikt bij de jacht op Potvissen.

Daarnaast wordt vanzelfsprekend aandacht besteed aan Moby Dick, de beroemde witte Potvis. Ook de recentere Nederlandse Walvisvaart met de 'Willem Barendsz' komt aan bod. De jacht op Potvissen is thans verboden.

De directeur van het Fries Natuurmuseum, Harry Wijlandts, zit nog met één pro-

Een interessante kollektie scrimshaw, door zeelieden bewerkte potvistanden, is op de expositie aanwezig.

Foto: Fries Natuurmuseum.

bleem. Bij de montage van een grote skelet heeft men één botje overgehouden, dat met geen mogelijkheid kan worden geplaatst. Misschien moeten wij een prijsvraag uitschrijven en de meest originele oplossing belonen, meent hij. Zie ook 'Huid en Haar' 10 (1) : 46.

Veel Nederlandse musea verlenen hun medewerking aan deze bijzondere expositie door het verstrekken van bruiklenen. De tentoonstelling 'De Potvis' duurt tot en met 6 oktober 1991.

De bezoeker krijgt een goed

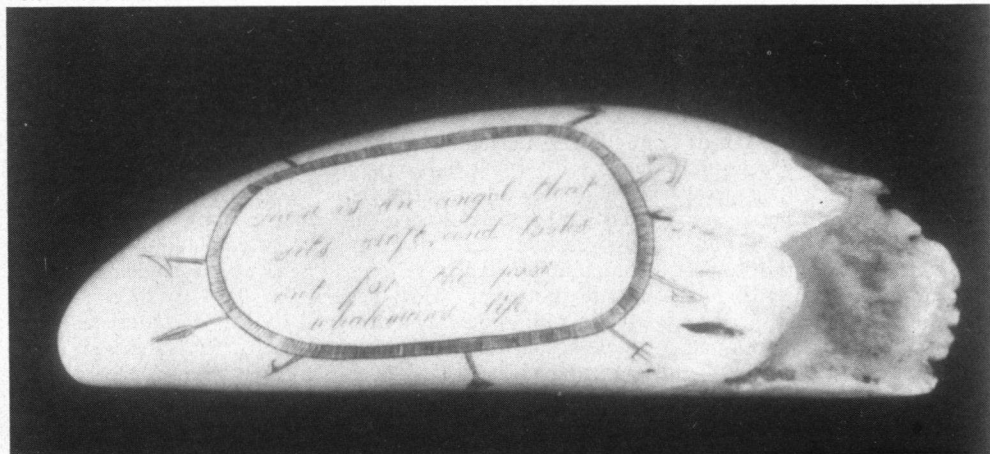
beeld van dit grote zoogdier aan de hand van thema's biologie, strandingen, jacht, bescherming en gebruik. Ook is er aandacht voor zeemanshandwerk, zoals fraai gegraveerde potvistanden.

De Potvis, 17 mei - 6 oktober 1991. Fries Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2, 8911 EM Leeuwarden, 058-129 085, dinsdag-zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur; zondag van 13.00 tot 17.00 uur.

Atlasproject voor vleermuizen (*Chiroptera*) van de Stichting Vleermuis-Onderzoek Nederland

Vleermuizen maken een niet weg te denken onderdeel uit van onze inheemse fauna. Maar liefst negentien verschillende soorten bevolken de Nederlandse nachten op zoek naar muggen, motten en andere insecten.

Toch is het slecht gesteld met onze vleermuizen. Uit de jaarlijkse tellingen van de winterkwartieren blijkt, dat veel soorten de laatste decennia sterk in aantal achteruitgaan, terwijl enkele andere soorten inmiddels al zijn verdwenen.

Vliegende Groothoefijzerneus

Foto: Museum Boymans-van Beuningen

Alle vleermuizen zijn wettelijk beschermd, maar die bescherming kan pas goed van de grond komen, wanneer wij weten welke eisen vleermuizen stellen aan hun leefomgeving. Met name hun gedrag in de zomermaanden is onvoldoende bekend. Het atlasproject moet deze kennis leveren.

Doe mee met het atlasproject!

Met behulp van een zogenaamde batdetector zijn de laatste jaren veel nieuwe gegevens aan het licht gekomen. Dit is een handig ultrasoon ontvangertje waarmee de voor ons onhoorbare signalen die de vleermuizen afgeven, hoorbaar worden gemaakt. Aan de hand van die signalen kan de vleermuis worden gedetermineerd. Wel een prijzig geval zo'n batdetector! Maar: om eventuele medewerkers voor het vleermuizenatlasproject aan te moedigen, geeft de stichting tegen een geringe vergoeding een batdetector in bruikleen.

Verder is de stichting geïnteresseerd in waarnemingen van vleermuizen in **nestkasten**. Al-

le gegevens zijn daarbij welkom: soorten, type bos, hoogte, kompasrichting enzovoort. Maar pas op, de eventuele vleermuizen mogen niet worden verstoord!

Bent u geïnteresseerd? Neem dan contact op met: Stichting Vleermuis-Onderzoek, Herman Limpens, Harnjesweg 17, 6707 ET Wageningen 08370 - 20 563 of Biografisch Informatiecentrum, postbus 9201, 6800 HB Arnhem of met Jeroen Reinhold, Aan de Rijn 3, 6701 PB Wageningen, 08370 - 24 524.

Over het otterproject uit het Jaarverslag 1990 van It Fryske Gea

Otterproject (*Lutra lutra*)

Ook in 1990 zijn veel werken uitgevoerd. Een aantal projecten is een vervolg van werken die al in 1989 van start zijn gegaan. Zo kon de isolering van het reservaat De Princehof worden afgerond met keileem uit de bouwput voor het aquaduct bij Grouw. Een deel van de kosten kon worden gefinancierd uit het project bestrijding eutrofiëring (financiering Rijkswaterstaat), ministerie van Volkshuisves-

ting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Provincie Friesland).

Het blijkt echter dat dit keileem niet goed bestand is tegen golfafslag. Daarom is een aanvullende bescherming noodzakelijk. Hiervoor is extra geld aangevraagd bij het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Als onderdeel van het eutrofiëeringsproject zijn ook de werken in de 40-mêd, Hoannekrite en Tuskensleatten aan het einde van het jaar van start gegaan. De benodigde afdammingen in de drie gebieden zijn inmiddels aangebracht. Uit de 40-mêd wordt 48.000 m³ bodemmateriaal door middel van baggeren verwijderd. De baggerspecie wordt getransporteerd naar de Dwinger (voormalige vuilstort). Het gehele werk, dat ook nog visstandbeheer omvat in de 40-mêd en in Tuskensleatten, wordt in 1991 afgerond. Door de plaatselijke beroepsvissers, Elzinga en Spiekstra, is inmiddels al 1600 kg Brasem gevangen.

De laatste Otter (*Lutra lutra*)

Terwijl er in Nederland veel wordt geschreven over 'de laatste Otter' en er zelfs een introductieprogramma is gestart zijn er andere landen waar de Otter weliswaar reeds in zeer ernstige mate achteruit is gegaan maar waar de toestand nóg niet zó ernstig is als in ons land.

Eén van die landen is Frankrijk. Terwijl in de jaren 1930-1949 de Otter daar nog in het gehele land voorkwam en in het grootste deel daarvan zelfs algemeen, zoals dat vóór 1929 in het gehele land het geval was.

korte mededelingen

In 1986 bleek de Otter in het grootste deel van Frankrijk te zijn verdwenen en globaal genomen in het midden van dit land zeldzaam tot zeer zeldzaam geworden.

Thans komt de Otter in Frankrijk eigenlijk alleen nog voor in Bretagne en langs de westkust in een brede strook langs de Atlantische Oceaan tot aan de Pyreneeën en op één geïsoleerde plaats in het midden van het land. Tot nu toe was er nog steeds een verbinding tussen de in Frankrijk voorkomende Otters van Brest tot aan de Spaanse grens. Nu blijkt de corridor even ten noordwesten van Nantes groot gevaar te lopen. Het gebied dat daar de Otters uit het westen van Frankrijk verbindt met het zuiden van het land wordt namelijk te koop aangeboden voor zo'n FF 100.000 (dat is globaal f 30.000,-) en de otterspecialist, Alain-Jacques Braun, heeft alarm geslagen omdat het gebied in verkeerde handen dreigt te raken waardoor het voor de Otter voor eeuwig als verloren beschouwd kan worden. Braun heeft ondanks al zijn waarschuwingen in ei-

gen land geen gehoor op korte termijn kunnen krijgen en kan dit, in verhouding, luttele bedrag niet bij elkaar krijgen.

In Nederland is iemand die dit bedrag in het ergste geval voor een half jaar renteloos wil voorschieten. Maar dit bedrag moet dus toch nog bij elkaar verkregen zien te worden. Koortsachtig wordt gezocht naar een vreedzame oplossing om deze 'corridor' voor de Franse Otter te kunnen blijven behouden. Het gebied is trouwens ook ornithologisch zeer de moeite waard, evenals dat er interessante amfibieën en planten voorkomen. Ons verzoek is nu aan de lezers om mee te helpen te zoeken naar een oplossing waardoor dit gebied kan worden behouden. Natuurlijk zijn óók geldelijke bijdragen van harte welkom. Het kan worden gestort op onze girorekening onder vermelding van 'behoud de Franse ottercorridor'. Iedereen die ons kan helpen gelieve contact op te nemen met ons redactieadres. Het zal misschien de redding voor de Otter in Frankrijk zijn en de Fransman zal er misschien door in zijn eer worden aangetast.

Jaap Taapken.

Proces tegen aanleg rijksweg-73 op de oostelijke Maasoever

Enige jaren geleden werd door de minister van Verkeer en Waterstaat, met instemming van de Tweede Kamer, besloten om het tracé-gedeelte Venlo-Maasbracht van de nieuwe Rijksweg-73 door Limburg aan te leggen op de oostelijke Maasoever. Dit ondanks felle protesten van natuurbeschermingsorganisaties tegen de enorme aantasting van dit landschappelijk rijkgeschakeerde en natuurwetenschappelijk uiterst waardevolle gebied, die daarvan het gevolg zou zijn. De weg zal door rivierterrasgronden, steilranden en stuifzandruggen heenbreken, zeldzaam ongerepte beekdalen doorsnijden en unieke kwelsituaties verstoren. Waardevolle landgoederen, moerasgebiedjes en loofbossen zullen worden aangeast. In 1988 werd deze dreigende aanslag op de natuur dan ook door de Vereniging Milieudefensie aangewezen als 'pijnSTpunt' van het jaar. Nu blijkt dat ook in het tweede Structuurschema Verkeer en Vervoer deze tracé-keuze blijft gehandhaafd, zal tegen de aanleg van deze Rijksweg op de oostelijke Maasoever een proces worden begonnen. Dat proces zal gevoerd worden op initiatief van de Vereniging Das & Boom, waarbij de Stichting ter Bevordering van Zoogdierbescherming en Zoogdierkunde en de Stichting Het Vogeljaar als mede-initiatiefnemers zullen optreden.

Onze Stichting ter Bevordering van Zoogdierbescherming en Zoogdierkunde zal meedoen vanwege de aanslag die deze weg betekent op de

De Otter in Bretagne moet worden geholpen!

Tekening: Marius Kolvoort.

belangrijkste leefgebieden van de Das in Midden-Limburg. Burchten worden op korte afstand gepasseerd, afgesneden van voedselgebieden en van elkaar geïsoleerd. Belangrijke corridors voor migratie worden doorkruist. Voor de Das in Midden-Limburg zal dit alles desastreus zijn. En dat terwijl dit gebied nota bene in het kader van het in 1984 door regering en parlement vastgestelde dassenbeheersbeleid is aangewezen als herintroductiegebied met de hoogste prioriteit! Ook de belangrijkste habitats van de Hamster, die internationaal gezien een nog zwaardere bescherming geniet als de Das, zullen doorsneden worden, en daarmee wellicht ten gronde gaan. In de beekdalen dreigen leefgebieden van de Waterspitsmuis te worden aangetast, terwijl ten slotte ook elders rekening moet worden gehouden met het verloren gaan van leefgebied voor Ree, Vos, Hermelijn en Bunzing.

Aangezien de Vereniging ter Bevordering van Zoogdierbescherming en Zoogdierkunde zelf geen geld heeft voor een dergelijk proces, wordt op u een beroep gedaan om dit juridische gevecht tegen deze aanval op de natuur in Midden-Limburg te steunen. Er is speciaal een fonds opgericht, ondergebracht in een stichting. Particuliere bijdragen aan deze Stichting Steunfonds Juridische Hulp te Zeist zijn zeer welkom en dringend noodzakelijk. Het gironummer is 972 992. Het gaat met dit proces om de laatste kans om de aantasting van het gebied op de oostelijke Maasoever te voorkomen.

Verder informatie is te verkrijgen bij de Vereniging Das & Boom, 08895-42 294.

Opmerkelijke vondst van Das (*Meles meles*) in Friesland

Op vrijdag 8 maart 1991 werd bij het Fries Natuurmuseum een Das *Meles meles* (Linnaeus, 1758) gebracht. De zelfde dag was het dier gevonden door de heer J. Breedenbach uit Leeuwarden. In het Groote Wieleengebied, ten oosten van de provinciehoofdstad, werd zijn aandacht getrokken door een groot, harig voorwerp. Het

Verdronken Das, Leeuwarden, 8 maart 1991.

Foto: Huis aan Huis, Jaap Spieker.

lag in het water van de Wielhals. In eerste instantie dacht Breedenbach te maken te hebben met een herdershond. Nader onderzoek leerde, dat het hier ging om een Das, een vrouwelijk exemplaar. Hoewel een drukke vierbaansweg ten zuiden van de vindplaats ligt, lijkt het niet waarschijnlijk dat de Das slachtoffer van het verkeer is geworden. Het dier

vertoont geen uitwendig letsel. Aangenomen mag worden, dat het dier is verdrongen. De vondst is zeer opmerkelijk, daar Dassen zich gewoonlijk in andere streken van Friesland ophouden, met name in Gaasterland in het zuidoosten van Friesland. In het noorden van Friesland is de soort nauwelijks aangetroffen. Van Wijngaarden & Van de Peppel (1964) vermelden de volgende waarnemingen: Menaldum (1909), Kollum (1937) en Twijzelerheide (1947) en Hallumermieden (1959). Het dier uit 1959 is gevangen en daarna uitgezet in het Turkije-bos bij Oenkerk. Het dier heeft het er blijkbaar goed naar de zin gehad. De Das heeft het er een aantal jaren volgehouden. Het dier had er een heel gangenstelsel in de grond gemaakt. Volgens een krant uit die tijd was er wel 'een halve karrevracht' zand uitgegraven. In ieder geval is wel duidelijk, dat een Das ten noorden van de weg Harlingen-Leeuwarden-Buitenpost meer uitzondering dan regel is.

■ J. Fokkema, per adres Fries Natuurmuseum, Schoenmakersperk 2, 8911 EM Leeuwarden.

Litteratuur:

Wijngaarden, A. van & J. van de Peppel, 1964. The Badger, *Meles meles* (L.), in the Netherlands. Lutra 6 : 1-60.

Edelherten (*Cervus elaphus*) in de Oostvaardersplassen

In de Oostvaardersplassen spelen grote grazers een belangrijke rol in het beheer en de verdere ontwikkeling van het gebied.

Tot nu toe zijn alleen paarden en runderen ingezet. Na een zorgvuldige voorbereiding is

nu door de Beheerscommissie het principe-besluit genomen tot introductie van een derde grote grazer: het Edelhert.

Naast paard en rund is het Edelhert al vaak genoemd als mogelijke derde grote grazer voor de Oostvaardersplassen. Bij bestudering van de leefwijze van het Edelhert blijkt dat deze grazer hier ecologisch gezien thuishoort en dat het dier er een eigen 'niche' zou kunnen bezetten. Met name in de door runderen en vooral door paarden gemedene ruigten kan het Edelhert een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling en instandhouding van een halfopen landschap. Eigenlijk is het Edelhert geen dier van gesloten bossen zoals velen denken. Bij voorkeur zijn zij in min of meer open terrein en benutten het bos als schuilplaats tegen slecht weer en als rustplaats. Het leven in groepsverband (zogenaamde roedels) wijst eveneens op een leefwijze gericht op (over)leven in vrij open terrein.

Aan de biotoopeisen van het Edelhert wordt in de Oostvaardersplassen in ruime mate voldaan. Het droge buitenkaadse en deels ook het moerassige binnenkaadse gebied vormen een uitstekend zomerhabitat voor Edelheren. Ze leven dan behalve van kruiden en blad en knoppen van houtige gewassen, vooral ook van gras, jong riet en ruigtekruiden. 's Winters voeden de Edelheren zich met bast, knoppen en twijgen van zachte houtsoorten als Wilg en Vlier, aangevuld met nog aanwezig groen gras. Voor voedselconcurrentie in de winter met de wilde paarden en runderen behoeft geen angst te bestaan: in tegenstelling tot paard en rund heeft het Edel-

hert dan voorkeur voor de meer dekking biedende gebiedsdelen, zoals Het Stort, de Beemddlanden en de overige verspreid liggende wilgen- en vlierboschages. Uiteraard kunnen de grenzen van de draagkracht van het gebied op een gegeven moment worden overschreden en zullen de aantallen runderen, paarden en Edelheren in onderlinge samenhang moeten worden beperkt.

In optimale leefgebieden blijven ook relatief kleine populaties zich goed te kunnen handhaven. Alleen als het aantal herten in een bepaald leefgebied langdurig onder een zeker minimum aantal blijft, is genetische drift te verwachten. Vermoedelijk ligt dat minimum aantal bij enkele tientallen dieren. Veiligheidshalve wordt tegenwoordig aangenomen dat de populatie in een gebied minimaal zo'n 150 Edelheren groot moet zijn.

Deskundigen nemen aan dat het aantal Edelheren niet langdurig daaronder mag zakken, wil men genetische drift en/of lokaal uitsterven door calamiteiten voorkomen. Naar schatting kunnen in de Oostvaardersplassen minstens zo'n 250 Edelheren leven. De kans van slagen van de introductie van Edelheren in de Oostvaardersplassen is, gezien het geschikte biotoop en vooral de omvang van het gebied, voldoende groot.

Voorstellen tot introductie van Edelheren in de Oostvaardersplassen zijn al geruime tijd onderwerp van gesprek in de Beheerscommissie. Alle belangrijke aspecten zijn bekeken en gewogen. Uiteindelijk heeft de commissie geconcludeerd dat introductie van Edelheren in principe een

zinvolle en praktisch uitvoerbare stap is, op de weg naar een verdere completering van de Oostvaardersplassen als ecosysteem. Voor deze zomer zal de Beheerscommissie een definitief besluit nemen. Voordat de Edelherten in het gebied kunnen worden losgelaten, moet er een raster worden geplaatst rond een deel van de Oostvaardersplassen. Dit voorkomt dat ze buiten de Oostvaardersplassen terecht kunnen komen en daar schade toebrengen of ongevallen veroorzaken. In grote lijnen zal een raster worden geplaatst langs de westrand, de Flevo-spoorlijn en langs het Oosterdiep.

Naar verwachting zullen geen rasters langs de Knardijk en Oostvaardersdijk nodig zijn. Overwegend zal een laag raster in het talud van waterlopen kunnen worden toegepast, dat weinig opvalt in het landschap. Er zal een rastertype worden gebruikt, dat geen barrière vormt voor kleinere dieren, inclusief Reeën.

De introductie van de eerste groep Edelherten zou al in de winter van 1992 kunnen plaatsvinden. Dan moet nog dit jaar met de plaatsing van het raster worden begonnen. De totale introductie zal zo'n veertig dieren omvatten, te beginnen met een eerste groep van ongeveer tien Edelherten. Deze kunnen worden gezien als 'kwartiermakers'. Ze geven het beheer de kans eerst wat praktijkervaring op te doen en zonodig extra maatregelen te treffen. na ongeveer tien jaar zou het aantal kunnen zijn toegenomen tot 250 dieren (het geschatte optimale aantal). Maar al eerder zullen bezoekers in de herfst het gebuur van Edelherten tijdens excursies kunnen beluisteren!

Tentoonstelling 'Bevers terug in Nederland' (*Castor fiber*)

Alweer bijna drie jaar geleden zijn de eerste Bevers naar Nederland gebracht en uitgezet in de Biesbosch. Deze Bevers zijn inmiddels aan hun nieuwe omgeving gewend geraakt, hetgeen onder meer blijkt uit de geboorte van twee jongen in mei van het vorige jaar. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het Biesboschbezoekerscentrum van 1 februari tot en met 5 mei 1991 de tentoonstelling 'Bevers terug in Nederland' in huis heeft.

De tentoonstelling is een samenwerkingproject van de twee bezoekerscentra en het Overlegorgaan Nationaal Park in oprichting De Biesbosch.

Door middel van overzichtelijke panelen en schitterende natuurfoto's komt men heel wat te weten over Bevers; een bijzonder element in de tentoonstelling is het diorama. Zo kunt u het verspreidingsgebied van de Bever in Europa zien; waar de laatste Bever in Nederland is gevonden; hoe de Bever zijn burcht bouwt; zijn leefgebied, leefwijze en voedsel. Naast deze wetenswaardigheden wordt er ook aandacht besteed aan de vraatsporen, want de Bever is ten slotte de griendwerker van de jaren negentig geworden.

Door zijn toedoen zal de vegetatie op bepaalde plekken gaan veranderen, hetgeen tot gevolg heeft dat ook de fauna zich gaat wijzigen.

Tijdens een tocht door de Biesbosch kan men de vraatsporen tegenkomen. Dit wil niet zeggen dat wij nu met z'n allen naar Ed en Willem op zoek moeten gaan.

Juist in de beginjaren van het

experiment hebben de Bevers hun rust nodig om vertrouwd te raken met dit nieuwe gebied. De tentoonstelling kenmerkt zich door een speelse opzet en is mede daardoor ook zeer geschikt voor kinderen. Met een elektrospeel wordt de Bever met de Otter vergeleken.

Er zullen tijdens de tentoonstelling diverse beverfilms te zien zijn, zoals de door het Wereld Natuur Fonds gemaakte film over het ophalen van de Bevers in Oost-Duitsland en de uitzetting ervan in de Biesbosch.

Bovendien zijn in de groenwink van het bezoekerscentrum een aantal artikelen te vinden over Bevers. Zo vindt u hier het schitterende boek van Kees Duinker 'Bevers in de Biesbosch'; een verhaal dat al een beetje op de toekomst inspeelt.

Kortom in de komende maanden staat in het Biesboschbezoekerscentrum te Drimmelen de Bever centraal. Voor meer informatie over de tentoonstelling of over de Biesbosch kunt u zich wenden tot het: Biesboschbezoekerscentrum, Dorpsstraat 14, 4924 BE Drimmelen, 01626 - 82 991.

Openingstijden: sept. t/m mei: dinsdag t/m vrijdag 10.00 - 17.00 uur, zaterdag 13.00 - 17.00 uur, zondag 10.00 - 17.00 uur.

Zoogdieren in de Vijfheerenlanden

In het uitgebreide jubileumnummer van 'De Domp-hoorn', het tijdschrift van Natuur- en Vogelwacht De Vijfheerenlanden geeft Kees Mostert een interessant overzicht over de zoogdieren van de Vijfheerenlanden. De Bosspitsmuis werd op vijf van de

acht lokaties gevangen. De Rosse Woelmuis was nog niet bekend uit dit gebied, maar tijdens een onderzoek werd deze soort haast frequent gevangen, met name in Bulgarij - en waar in totaal 66 exemplaren werden gevangen.

Van de Aardmuis werden twee exemplaren vastgesteld, terwijl de Bosmuis vrijwel overal voorkomt. In een tabel worden 27 zoogdiersoorten vermeld, die er zijn vastgesteld, waaronder zes verschillende vleermuissoorten.

Kees Mostert: Zoogdieren in de Vijfheerenlanden. De Domp - hoorn 25 (1) : 61-68 - maart 1991. Nadere inlichtingen bij de redactie Brugstraat 18, 4131 AX Vianen.

'Dieren vroeger en nu' in Educatief Museum

In het Educatief Museum aan de Badhuislaan (zijstraat van de Vaartweg), Hilversum is tot en met 6 oktober 1991 de nieuwe expositie 'Dieren vroeger en nu' te bezichtigen.

De nieuwe expositie laat de bezoekers niet alleen kennismaken met de rijkdom van het prehistorische leven - de dieren van vroeger - maar ook met de dieren van nu. Dieren uit vervlogen tijden komen tot leven. De expositie bewijst dat de studie van prehistorisch leven meer is dan een studie van 'oude botten'. De grote ver-

scheidenheid in de dierenwereld is er niet altijd geweest. In de loop van de geschiedenis van de aarde is die verscheidenheid steeds groter geworden. Dat is het meest in het oog springende verschijnsel van de ontwikkeling van het dierenleven. In de expositie 'Dieren vroeger en nu' is die ontwikkeling op de voet te volgen: 800 miljoen jaar geschiedenis!

De oudste dieren (kwallen, zeepennen en ringwormen) hadden nog geen harde delen. Van die eerste dieren met harde delen - een schaal of een uitwendig skelet - weten wij meer. Veel harde delen zijn immers in de vorm van fossielen in de aarde teruggevonden. Vierhonderd miljoen jaar geleden verschenen de eerste vissen. Tweehonderd miljoen jaar geleden heersten de dinosauriërs op aarde. De Brachiosaurus kon wel 12 meter hoog en 23 meter lang worden! Van de oervogel - Archaeopteryx zoals de vogel genoemd wordt, zijn de afdraken in de expositie nog te zien. In de IJstijden (2,5 miljoen tot 10.000 jaar geleden) leefden de dieren met een dikke vacht. Tussen de ijstijden door waren er warme tijden. In die warmere tijden groeiden er in ons land zelfs palmbomen en leefden er apen.

De grote verscheidenheid van dieren in de tegenwoordige tijd is in de expositie geordend naar omgeving: dieren in de gematigde streken, in de woestijn, in de poolgebieden en in het oerwoud. Op deze wijze kunnen de bezoekers prachtige - opgezette - exemplaren van dichtbij bewonderen: de IJsbeer, de Bruine Beer, de Reebok, Woestijnlynx, Orang Oetan, Hermelijn, Neusaap, Sneeuwhaas,

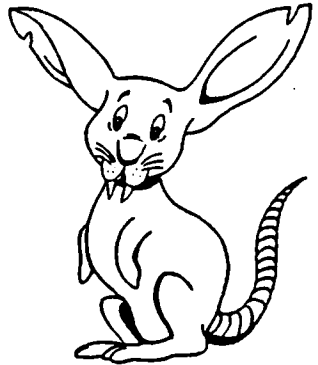
Gibbon en talloze vogelsoorten. En de Tijger? Die mag - voorzichtig! - geaaid worden. Met een druk op de knop kunnen de bezoekers hun opgedane kennis testen. Twee electrospelen completeren de expositie. Een spel over dier en landschap en een ander spel over dierenfamilies.

Het Educatief Museum aan de Badhuislaan 10, (zijstraat van de Vaartweg) te 1217 SK Hilversum is voor het publiek geopend van vrijdag tot en met zondag van 13.00 - 17.00 uur.

Museum (tijdens openingsuren): 035 - 218 403.

Bestuur: 035 - 48 263.

Expositie 'van Zebra tot Azalea, 't heeft allemaal DNA'

Ooit een muis met slagatanden gezien? Nee? Kom dan kijken naar de expositie in het Natuurmuseum Nijmegen waar Eppie Mutantje u zal rondleiden door de wereld van DNA. De expositie 'Van Zebra tot Azalea, 't heeft allemaal DNA' is een samenwerkingsproject van de Katholieke Universiteit Nijmegen en het Natuurmuseum Nijmegen.

Het doel van de expositie is het overdragen van informatie

korte mededelingen

over DNA en het weergeven van de toepassingen en gevolgen van DNA-technieken en genetische manipulatie op diverse terreinen. Op een boeiende en goed gevisualiseerde wijze wordt dit alles gepresenteerd. In het museum is een brochure verkrijgbaar die dieper op een aantal aspecten rondom DNA zal ingaan. De expositie 'Van Zebra tot Azalea, 't heeft allemaal DNA' is tot 28 oktober in het Natuurmuseum te bekijken.

5 juli-28 oktober: Expositie 'Het Rijk te Kijk', expositie 'Van Zebra tot Azalea, 't heeft allemaal DNA'. Openingstijden: maandag t/m vrijdag: 10.30-17.00 uur, zaterdag: gesloten, zondag: 13.00-17.00 uur.

Natuurmuseum Nijmegen e.o., Gerard Noodtstraat 21, 6511 SV Nijmegen, 080-230 749.

Toch een Europees EEP bureau in Amsterdam

Vorig jaar verloor Amsterdam de strijd om de vestiging van een ontwikkelingsbank voor Oost-Europa. Na het nodige politieke geharrewar ging deze belangrijke instelling naar Londen. Een flinke deuk in het gevoel van Europese eigenwaarde van onze hoofdstad. Als pleister op de wonde mocht vice-premier Kok half april de oprichtingsvergadering van de Londense Oost-Europabank voorzitten. Op een heel ander vlak telt Amsterdam in Europa nu echter toch mee: vanaf 1 mei is er het 'EEP-bureau' gevestigd, een bureau dat de coördinatie van de Europese fokprogramma's voor bedreigde diersoorten op zich zal nemen.

Vijf jaar geleden maakten de Europese dierentuinen een voorzichtige start met het opzetten van fokprogramma's voor bedreigde diersoorten,

de 'EEPprogramma's' (European Endangered Species Programmes). Sinds die tijd is het aantal fokprogramma's en het aantal deelnemende dierentuinen gestaag gegroeid. Momenteel zijn er programma's voor meer dan 70 soorten, waaraan ruim 250 dierentuinen uit 20 Europese landen meedoen. En daarmee zijn wij er nog niet: vóór het jaar 2000 zullen er zeker 200 fokprogramma's zijn waarbij alles wat zich in Europa een goede dierentuin wil noemen betrokken zal zijn.

Die groei betekent niet alleen een sterke toename van de aandacht voor het lot van ernstig bedreigde diersoorten, maar ook een toenemende hoeveelheid werk om de EEP-fokprogramma-organisatie in goede banen te leiden. De afgelopen jaren werd het meeste van dat werk gedaan door de dierentuin van Keulen. De directeur van die tuin - professor Gunther Nogge - is namelijk al enige jaren de voorzitter van de EEP-organisatie, en als zodanig verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van de fokprogramma's. Maar met het groeien van de organisatie werd het alsnog duidelijker dat al het bijbehorende werk niet meer door een toch al drukbezette dierentuindirectie met zijn assistenten als 'bijbaantje' kon worden gedaan. Er moest een EEP-bureau komen om deze taak op zich te nemen.

Na het nodige heen en weer gepraat - want in Europa is het altijd een 'politiek' probleem in welk land je een bureau met een centrale functie moet vestigen - werd besloten om in te gaan op het aanbod van de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen. Dit aanbod, dat al enige tijd op

tafel lag, hield in dat de Stichting Nationaal Onderzoek Dierentuinen met haar ruime ervaring met allerlei aspecten van fokprogramma's, de centrale EEPfunctie op zich zou kunnen nemen.

Vanaf 1 mei 1991 fungeert de Stichting Nationaal Onderzoek Dierentuinen gevestigd in het Amsterdamse Artis - officieel als EEP-bureau. Voorlopig worden de kosten daarvan gedragen door de tuinen van de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen en door de belangrijkste subsidiegever van de stichting, het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Op termijn zullen echter zeker Europese fondsen voor het bureau beschikbaar komen. Een van de eerste activiteiten van het Amsterdamse EEP-bureau was het organiseren van de jaarlijkse EEP-conferentie, die midden mei in Budapest werd gehouden, en waar flinke vorderingen werden gemaakt met betrekking tot het verder uitbouwen van de Europese samenwerking op het gebied van fokprogramma's voor bedreigde diersoorten. Een andere activiteit van het bureau in de eerste weken van haar bestaan was het produceren van een brochure over doelstellingen en achtergronden van het EEP-netwerk.

■ Verder inlichtingen: Stichting Nationaal Onderzoek Dierentuinen / EEP Executive Office, per adres Artis, postbus 20 164, 1000 HD Amsterdam, 020-6 207 476, fax 020-6 253 931.